

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/114/68-71>

Ülkər Ələkbərova

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

magistrant

<https://orcid.org/0009-0008-5741-4825>

elekberovaulker9@gmail.com

Nazim Bəykişiyevin səhnə tərtibatlarında məkan həlli

Xülasə

Yüksək erudisiyaya malik olan Nazim Bəykişiyevin teatr tamaşalarına verdiyi səhnəqrafik quruluşlar öz zaman və məkan xüsusiyyətləri ilə seçilir. O, parlaq milli koloritdən istifadə edərək işıq və səhnə texnikasının imkanlarından məharətlə yararlanır. Rəssamın yaratdığı səhnə tərtibatlarında səth, məkan, işıq-ton, rekvizit, faktura və həcm kimi vizual təsir vasitələrinin qarşılıqlı dinamikası xüsusi önəm daşıyır. Nazim Bəykişiyevin səhnə tərtibatları təkcə vizual estetik baxımdan deyil, eyni zamanda obrazların daxili dünyasının açılmasına da xidmət edir. Xüsusilə “Hamlet” və “İblis” tamaşalarında bu yanaşma daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Hər iki tamaşanın səhnə tərtibatı əsərlərin psixoloji və fəlsəfi aspektlərini daha dərin şəkildə ifadə etməklə tamaşaçıya güclü təsir bağışlamış və obrazların daxili ziddiyyətlərini ön plana çıxarmışdır. Həm “Hamlet”, həm də “İblis” tamaşalarında qaranlıq və tünd rəng çalarlarından istifadə olunur. Burada hakimiyyət və güc diktaturasına da diqqət çəkilir və bu mövzu müxtəlif simvolik elementlər vasitəsilə ifadə olunur. Bundan əlavə, tamaşaların vizual üslubu və istifadə olunan rekvizitlər qəhrəmanların daxili mübarizəsini və psixoloji vəziyyətlərini əks etdirmək baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bununla yanaşı, hər iki əsərdə insanın öz taleyi ilə apardığı mübarizə, daxili qarşıdurmalar və mənəvi çöküntü kimi məsələlər qabardılır ki, bu da tamaşaların ideya dərinliyini daha da artırır.

Açar sözlər: Nazim Bəykişiyev, səhnə tərtibatı, məkan həlli, teatr səhnəqrafiyası, “Hamlet”, “İblis”, Azərbaycan teatri

Ulker Alakbarova

Azerbaijan State University of Culture and Arts

Master student

<https://orcid.org/0009-0008-5741-4825>

elekberovaulker9@gmail.com

Spatial Solutions in Nazim Baykishiyev's Stage Designs

Abstract

The stage designs created by Nazim Beykishiyev, who possesses high artistic erudition, are distinguished by their unique spatial and temporal features in theatrical performances. By skillfully using bright national colors, lighting, and stage technologies, he creates powerful visual images. His stage decorations emphasize the dynamic interplay of visual elements such as surface, space, light-tone, props, texture, and volume. Beykishiyev's stage solutions serve not only aesthetic purposes but also reveal the inner world of the characters. This approach is particularly evident in the plays “Hamlet” and “Iblis”. The stage designs of both plays emphasize their psychological and philosophical aspects, deeply affecting the audience and highlighting internal conflicts. Dark and deep color tones dominate both productions. Issues like power and dictatorship are also underlined through symbolic elements. Moreover, the visual style and props reflect the characters' internal struggles and psychological states. Both works emphasize human destiny, inner conflicts, and moral collapse, which add depth to the plays' conceptual and aesthetic message.

Keywords: Nazim Baykishiyev, stage design, spatial solution, theatre scenography “Hamlet” “Tbilis”, Azerbaijani theatre

Giriş

Quruluşçu rəssam eskizlərin çəkilməsi, maketlərin və şablonların hazırlanması, ümumiyyətlə, tamaşanın tərtibatına dair bütün detalları əhatə edən geniş bilik və bacarığa malik olmalıdır. Tamaşa üzərində çalışan rəssamlar ümumi yaradıcı ideyanın ətrafında birləşərək fərdi töhfələri ilə bir məqsədə xidmət etməlidirlər. Yüksək erudisiyaya malik olan Nazim Bəykişiyevin teatr tamaşalarına verdiyi səhnəqrafik quruluşlar öz zaman və məkan xüsusiyyətləri ilə seçilir. O, parlaq milli koloritdən istifadə edərək işıq və səhnə texnikasının imkanlarından məharətlə yararlanır. A.V. Solloqub teatr dekorasiyalarının hazırlanması haqqında tədqiqatında deyir: “Rəsmnin keyfiyyəti, ilk növbədə, onu yaradan rəssamın peşəkarlığından asılıdır, lakin ən bacarıqlı rəssam belə, keyfiyyətli materiallar – müxtəlif sərtlikdə qələmlər, uyğun kağız və digər vasitələr olmadan istədiyi nəticəyə nail ola bilməz” (Sollogub, 1995, s. 6). Rəssamın yaratdığı səhnə tərtibatlarında səth, məkan, işıq-ton, rekvizit, faktura və həcm kimi vizual təsir vasitələrinin qarşılıqlı dinamikası xüsusi önəm daşıyır.

Tədqiqat

Rejissor Azərpaşa Nemətovun quruluş verdiyi və premyerası 30 mart 2002-ci ildə baş tutan “Hamlet” tamaşasının dramatik və fəlsəfi mahiyyətini gücləndirən əsas elementlərdən biri Elçin Məmmədov və Nazim Bəykişiyevin hazırladıqları səhnə tərtibatıdır. Əsərin mərkəzi ideyası insanın öz seçimləri, azad iradəsi və taleyi qarşısında keçirdiyi daxili əzab və mübarizəni əks etdirməkdir ki, bu da səhnə tərtibatında qaranlıq bir atmosfer vasitəsilə vurğulanmışdır. Tamaşanın vizual tərtibatında dumanlı və tünd tonlar dominantdır. İşıqlandırmanın qeyri-müəyyən və dəyişkən xarakteri tamaşaçıyı Hamletin və digər obrazların daxili mübarizəsinə daha dərinlən cəlb edir. Aydın Talıbzadə “Hamlet. Omlet. Pamflet” məqaləsində yazır: “Hər tirdən qalan kəndirlərlə iri projektor salladılıb. Projektor sanki qalstuk xaltasının düyün yumrusunu xatırladır: bu yumrudan aşağı isə barmaq yoğunluğunda ikiqarışlıq bir ip uzanır. Səhnəyə çıxan hər bir aktyor durduğu yerdəcə ipi dartıb, guya ki, projektoru yandırır və oyuna qoşulur” (Talıbzadə, 2002). Ümumilikdə, “Hamlet” tamaşasına verilən səhnə tərtibatı və vizual həll, əsərin fəlsəfi dərinliyini və emosional təsirini gücləndirərək, tamaşaçının həm intellektual, həm də psixoloji baxımdan hadisələrin axarına cəlb olunmasını təmin edir. Belə ki, rəssam səhnə tərtibatı vasitəsilə rejissor yozumuna hadisələrin cərəyan edəcəyi predmet reallığı bəxş edir. Professor İlham Rəhimlinin “Üç əsrin yüz otuz ili” kitabında Azərpaşa Nemətovun rejissorluq üslubu haqqında deyilir: “Onun hazırladığı, janrından asılı olaraq, hər tamaşanın özünün məxsusi ritm ahəngi var” (Rəhimli, 2003, s. 49). Bu fikri “Hamlet” tamaşasında da görmək mümkündür. Əsərin ritmi ağır və ləngərlidir ki, bu da faciənin mahiyyətini gücləndirir və tamaşaçının diqqətini hadisələrin psixoloji dərinliyinə yönəldir. Məryəm Əlizadə Azər Paşa Nemətin “Hamlet” tamaşası haqqında “Dövrün qısa icmalı” məqaləsində yazır: “Əsərin vizual görüntüsü rejissor konsepsiyasının həm bədii-estetik, həm ideya-məzmun, həm də funksional səciyyələrini əks etdirməlidir” (Əlizadə, 2003). Tamaşanın dekorasiyası və personajların geyimləri əsərin baş verdiyi qədim dövrün estetikasını əks etdirir. Bu, vizual mühitin realistlik təsirini artırmaqla yanaşı, tamaşaçıya Hamletin yaşadığı dövrün ab-havasını hiss etdirməyə imkan yaradır. Fuad Poladovun Hamlet obrazını gənc və romantik bir qəhrəman kimi deyil, daha çox kinayə ilə dolu, həyatın acı reallıqlarını dərk etmiş yetkin bir insan kimi təqdim etməsi tamaşaya xüsusi yeni bir çalar qatır. Hakimiyyət problemi tamaşada yalnız fərdi bir faciə kimi deyil, həm də siyasi və sosial müstəvidə təqdim olunmuşdur. Klavdinin obrazı vasitəsilə diktatorluq, gücün sui-istifadəsi və hakimiyyət uğrunda mübarizə kimi məsələlər vurğulanmışdır. Bu isə tamaşanın təkcə Şekspirin dövrünə deyil, ümumilikdə cəmiyyətlərin siyasi reallıqlarına işıq salan universal bir əsər olduğunu bir daha təsdiqləyir. “Hamlet” faciəsində yer alan “Olum, ya ölüm – budur məsələ” dilemması (Mustafa, 2004, s. 206) əsas fəlsəfi məqam kimi tamaşadan da qırmızı xətt olaraq keçir. Hamlet mürəkkəb bir seçim qarşısında qalır: o, ya reallığı olduğu kimi qəbul etməli, ya da atasının

intiqamını alaraq ədaləti bərpa etməlidir. Onun iradəsi zəif görünsə də, sonda atasının intiqamını almaq qərarına gəlir ki, bu da faciənin dramatik inkişafına təsir edir.

Mehdi Məmmədovun Hüseyn Cavidin “İblis” əsəri əsasında hazırladığı tamaşanın (1983) səhnə tərtibatı da Elçin Məmmədov və Nazim Bəykişiyevə məxsus idi. Əsərin əsas ideyası müharibəni törədən qüvvələrə, ədalətsiz müharibələrə qarşı nifrət hissinin oyadılmasıdır. Tamaşanın vizual həlli dramatik atmosferin yaradılmasına xidmət edir. Qaranlıq səhnə tərtibatı, kölgəli və dumanlı məkan təsvirləri tamaşanın gərgin və mistik ruhunu vurğulayır. Səhnədə dominant olan qırmızı rəng iblisi simvolizə edir və onun təsir dairəsinin genişliyini göstərir. Bu rəng həm də atəş, qəzəb, günah və məhv kimi anlayışlarla assosiasiya olunur. Səhnədə istifadə olunan rekvizitlər də iblisin gücünü və onun manipulyativ xarakterini qabardır. Məsələn, şərab qədəhi iblisin gücünün metaforası kimi təqdim edilir. O, Arifi yoldan çıxararaq, nəticədə daha böyük qətlamlara səbəb olur. Tamaşanın vizual həlli iblisin fitnəkarlığını və insan psixologiyasına təsir gücünü tamaşaçıya hiss etdirməyi bacarır. Səhnə tərtibatı həmçinin personajların psixoloji durumunu və daxili mübarizəsini ön plana çıxarmaq üçün minimalist, lakin simvolik elementlərdən istifadə edir. Bu tamaşada Hamlet Xanızadənin ifasında İblis rolu xüsusi qeyd olunmalıdır. O, İblisin sanki səhnədə real varlıq kimi hiss olunmasını təmin edərək, personajın manipulyativ və qorxunc tərəflərini ustalıqla canlandırmışdır. Hamlet Xanızadənin ifası ilə səhnə tərtibatının harmoniyası tamaşanın təsir gücünü daha da artırmışdır. Səlahəddin Xəlilov Cavid fəlsəfəsi kitabında “İblis” faciəsi haqqında yazır: “İblis dünyadakı vəhşətlərdən qaçan, bir növ tərk-i dünyalıq mövqeyi tutan insanı həyata daxil edir” (Xəlilov, 1996, s. 60). Bu fikirdən belə nəticə çıxarmaq olar ki, İblis insanın sakit və harmonik bir həyat sürməsinə imkan vermir. İnsan nə qədər qandan və vəhşətdən uzaqlaşmağa çalışsa da, onu yenidən bu çəmbərə çəkən bir qüvvə mövcuddur ki, bu da İblisin özüdür. O, insanı daim günaha sürükləyir. Tamaşada da eyni motiv müşahidə olunur: Arif nə qədər müqavimət göstərsə də, İblis onun zəif nöqtəsini taparaq onu günaha sövq edir. Arifin əsas zəifliyi isə Rənaya olan sevgisidir. Lakin bu sevgi heç bir nəticə vermir və Arif həm sevgisinin qurbanına çevrilir, həm də öz qardaşının qatili olur.

Bu iki tamaşanı (“Hamlet” və “İblis”) birləşdirən əsas xüsusiyyətlərdən biri onların səhnə tərtibatında qaranlıq tonların üstünlük təşkil etməsidir. Hər iki tamaşada hakimiyyət və güc diktaturasına diqqət çəkilir və bu mövzu müxtəlif simvolik elementlər vasitəsilə ifadə olunur. Bundan əlavə, tamaşaların vizual üslubu və istifadə olunan rekvizitlər qəhrəmanların daxili mübarizəsini və psixoloji vəziyyətlərini əks etdirmək baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bununla yanaşı, hər iki əsərdə insanın öz taleyi ilə apardığı mübarizə, daxili qarşıdurmalar və mənəvi çöküntü kimi məsələlər qabardılır ki, bu da tamaşaların ideya dərinliyini daha da artırır. Aydın Talıbzadənin “Mehdi müəmması” kitabında “İblis” tamaşası haqqında oxuyuruq: “Olum, ya ölüm? İnsan, ya İblis? Bəlkə... Yoxsa... Allah, ya İblis?” (Talıbzadə, 2009, s. 337).

Eynilə “İblis” tamaşasında da Arif, Hamlet kimi, çətin bir seçim qarşısında qalır. O, ya İblisə boyun əyərək onun “oyuncağına” çevrilməli, ya da öz ideallarına sadıq qalaraq “şərəfli” bir ömür sürməlidir. Lakin Arif bu çətin sınaqdan keçə bilmir və iblisin təsiri altına düşərək onun iradəsinə tabe olur. Hamlet tərəddüd içində qalsa da, öz vicdanını qoruyub saxlamağa çalışır, Arif isə bu sınaqdan məğlub çıxaraq iblisə tabe olur. Mehdi Məmmədovun quruluş verdiyi “İblis” tamaşasının final səhnəsi xüsusilə diqqətçəkicidir. Hamlet Xanızadənin ifasında səsləndirilən son monoloqda o, insanın daxili ziddiyyətlərini və xəyanət anlayışını qabardır:

İblis nədir?

Cümlə xəyanətlərə bais...

Hər kəsə xain olan insan nədir? Ya insana xain olan insan nədir?

İblis... İblis... İblis...

Bu monoloqu tamamladıqdan sonra İblis sanki dərin təəssüf hissi keçirərək yerə çökür. Hüseyn Cavidin orijinal mətnindən fərqli olaraq burada “ya insana xain olan insan nədir?” ifadəsinin işlədilməsi səhnənin dramatik təsirini daha da artırır. Bu ifadə, insanın digər insanlara qarşı xəyanət edə biləcəyini və törədilə bilən dəhşətlərin bəşəriyyətin öz mahiyyətindən qaynaqlandığını vurğulayır. Beləliklə,

tamaşa insanın daxili mübarizəsini və mənəvi düşkünlüyünü ön plana çıxararaq, onun İblisdən daha təhlükəli ola biləcəyi fikrini tamaşaçıya aşılayır.

İlham Rəhimlinin “Sənətdə keçən ömür” kitabında deyir: “İblis tamaşası iblislik fəlsəfi-etik konsepsiyasının çoxmənalı tərəflərinə insanın idrakı və əməli, şəxsiyyət və cəmiyyət, hərbi və sülh, ölüm və ölməzlik ideyaları qatlarında cavab axtaran səhnə faciə-dastanı təsiri bağışlayırdı” (Rəhimli, 1992, s. 28). Doğrudan da, “İblis” tamaşası yalnızca sadə bir şər hekayəsi deyil, əksinə, insan təbiəti və cəmiyyətdə mövcud olan dərin problemlərə toxunan fəlsəfi bir əsərdir. Tamaşada insanın müharibəyə meyilli olması açıq şəkildə özünü göstərir. İlham Rəhimlinin bu fikrindən çıxış edərək belə qənaətə gəlmək olar ki, tamaşa insanı fundamental etik və mənəvi suallar ətrafında düşünməyə vadar edir.

Nəticə

Nazim Bəyqişiyevin səhnə tərtibatları təkcə vizual-estetik baxımdan deyil, eyni zamanda obrazların daxili dünyasının açılmasına da xidmət edir. Xüsusilə “Hamlet” və “İblis” tamaşalarında bu yanaşma daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Hər iki tamaşanın səhnə tərtibatı əsərlərin psixoloji və fəlsəfi aspektlərini daha dərin şəkildə ifadə etməklə tamaşaçıya güclü təsir bağışlamış və obrazların daxili ziddiyyətlərini ön plana çıxarmışdır. Həm “Hamlet”, həm də “İblis” tamaşalarında qaranlıq və tünd rəng çalarlarının istifadəsi, hakimiyyət və güc diktaturası kimi məsələlərin vurğulanması səhnə tərtibatının dramaturji məzmunla vəhdətini nümayiş etdirir. Ümumilikdə, Nazim Bəyqişiyevin səhnəqrafiyası Azərbaycan teatr sənətində dərin psixoloji və fəlsəfi məqamları əks etdirən mühüm yaradıcılıq nümunəsi kimi çıxış edir və müasir teatr tədqiqatları üçün qiymətli nümunədir.

Ədəbiyyat

1. Əlizadə, M. (2003, İyun 12). *Dövrün qısa icmal*. 525-ci qəzet.
2. Xəlilov, S. (1996). *Cavid fəlsəfəsi. 1-ci kitab: “İblis”də fəlsəfi motivlər*. Bakı: Qanun, 112.
3. Mustafa, S. (2004). Vilyam Şekspir. Seçilmiş əsərləri (I cild). Bakı: Öndər nəşriyyat, 736.
4. Rəhimli, İ. (1992). *Sənətdə keçən ömür*. Bakı: Gənclik, 328.
5. Rəhimli, İ. (2003). *Üç əsrin yüz otuz ili*. Bakı: QAPP-POLİQRAF Korporasiya.
6. Sollogub, A.V. (1995). *Proyektirovaniye i vypolneniye chertezhey na teatral'nye dekoratsii: Uchebnik dlya studentov postanovochnogo fakul'teta*. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskaya gosudarstvennaya akademiya teatral'nogo iskusstva.
7. Talıbzadə, A. (2002, May 8). *Hamlet*. Pamflet. Bizim əsr.
8. Talıbzadə, A. (2009). *Mehdi müəmması və ya sənətdə konseptual hamletizm*. Bakı: Elm və Təhsil, 372.

Daxil oldu: 21.12.2024

Qəbul edildi: 26.03.2025